

„többé nem az a gondja,
hogy mindent írjon,
hanem hogy mit ne írjon”¹

82 Boldog Zoltán

A DALKÖLTŐ ELHALLGATÁSA

Arany János *Letésem*

a lantot című versének

kontextuális újraolvasása

Arany János *Letésem a lantot* című verse és a költemény kultikussá emelt gesztusa – tudniillik, hogy a nagy költő elhallgatni készül a szabadságharc bukása után – kitüntetett helyet foglal el a 19. század közepének irodalmáról szóló gondolkodásban. Tanulmányok és középiskolás tankönyvek

nemzedékről nemzedékre ismétlik a közhellyé váló kanonikus értelmezést, amely szerint Arany a következőképpen gondolkodik költői pályájának jövőjéről: a „*Letésem a lantot* (1850. március 19.) című költeménye – sajátos elmentmondásként – épp abból az elhatározásból született, hogy abbahagyja a versírást”.² Az Arany-szakirodalom jelentős része is, amelyre feltehetően a tankönyvi elemzés is támaszkodik, ezt az olvasatot preferálja az 1950-es évektől.³

A felvázolt értelmezés azonban egy alapvető irodalomtörténeti paradoxont vonszol magával, hiszen miközben a verselésről való szándékát nyilvánítja ki a szerzővel azonosított elbeszélő, az 1850-es évek Arany legtermékenyebb, tudatos költői program keretében megkezdett időszaka. A korszak levelezésében többször felbukkan a költészet folytatásának szükségyszerűsége 1849 után⁴: „hála a nemzet nemtőjének, csak ephemer volt a zsidbadás s napról napra jobban s szabadabban mozognak az elfásult tagok. Legyünk rajta (kiki a mint tőle telik, vagy magyarul: a *mint isten tudnia adta*) legyünk rajta, hogy e visszaesésnek⁵ idestova nyoma se maradjon.”⁶

Az értelmezési hagyományban mára már állandósult és sokszor központi elemmé tett ellentmondás arra épül, hogy versben előforduló *lant* és *dal* kifejezésekre a szakirodalom szimbólumként, metaforaként, színekdochéként tekint. Ennek alapján a lant letétele és a dalolással való felhagyás a költészetről való lemondással azonosítható. Ha azonban a fent említett kifejezéseket egy többretegű, egymást erősítő kontextus segítségével műfaji-hangnemi kategóriaként értelmezzük, akkor a lantos költészeti hagyomány és a dalköltészet felől olvasva a *Letésem a lantot* című verset szinte önmagától megszűnik a látszólagos ellentmondás.

1. Dalt daloló görög lantosok

Az Arany-költészetében a *lant* működhet egy olyan szűkebb értelemben vett metaforaként, amely nem általánosságban a költészetre vonatkozik, hanem annak egy csoportjára: a lantos költészetre. Az ilyen típusú lírának az európai kultúrához kötődő, időben legrégebbre visszanyúló értelmezhető-
83

Az ókori görög kultúrában a lantos költészet a líra azon területére vonatkozott, amelyet húros hangszerrel (lúra, kithara) adtak elő, így a műnem határán kívül helyezkedett el a fuvolával kísért elégia.⁷ A lantos dalköltészetet az elégiától azonban tematikailag is megkülönböztették, amikor kizárólag „szűk baráti körben, vidám ivászat vagy családias lakoma alkalmával énekeltek”, és az elégiától eltérően mindenféle „oktató vagy szatirikus szándék” hiányzott belőle.⁸

Az atnik görög műfaji kategóriák viszonyrendszerének kontextusában megképződik tehát egy olyan szembenállás, amely a dalt és az elégiát mind hangnemileg, mind tematikailag szembeállítja egymással. A *Letészem a lantot* műfaji és ezzel együtt hangnemi szempontból Arany gyakran idézett önmaghatározása szerint *elegico-oda*, melyet a vers megjelenésétől kezdve az irodalmárok is használnak. Az Arany-költészetében első önálló (tehát nem fordításként szereplő) ilyen jellegű megszólalásnak tekinthető vers dalköltészetre vonatkozó kijelentése („tőlem ne várjon senki dalt”) a következőképpen értelmezhető: ne várjon tőlem senki az ókori görög dalköltészethez (antik lantos költészethez) hasonló alkotást.

Arany emellett 1845 és 1859 között folyamatosan foglalkozik a görög dalköltészetet felhasználó modern költészeti hagyomány sajátos aspektusával, amikor Byron *Don Juan*jának egyik betéjtét fordítja *Az új görög dalnok* címen magyarra.⁹ *Az elegico-oda*¹⁰ hangvétele élesen elüt azoknak a lelkesítő jellegű költemények a hangjától, melyek a reformkori, majd a forradalom és szabadságharc idején megfigyelhető költői megszólalásmódot jellemezték (mint például Petőfi *Nemzeti dala* vagy Arany *Nemzetőr-dala*). *Az új görög dalnok* elbeszélője, miután elvetette a hallgatás lehetőségét („Csend tovább? Csend mindenütt? / Ah! Nem; - ”), a *búgás* metaforával utal az új megszólalásmód jellegére: „Hallgassuk egymást búgni, míg / Dallal, mint hattyu elhalok”. A búgáshoz egyféle melankolikus hangulat kapcsolódik, amely a szóhangulattal függ össze; másrészt a mély tonalitás is áthatja a kifejezést, mely rezignációt sugall. A dalköltészettel szemben álló hangnem ilyen jellegű olvasatát a következő grammatikai, a *míg* kötőszó elentétes jelentésárnyalatú értelmezésével támaszthatjuk alá: „Hallgassuk egymást búgni, míg [ellenben] / Dallal, mint hattyu elhalok”.

Ennek a hangnemi és az ebből adódó műfaji változtatásnak az elkerülhetlenségét a történelmi helyzet indokolja, melyre az elbeszélő sejtelmes kérdésekkel utal: „Hol vannak ők¹¹? S hol vagy te is, / Hazám? Partod némán hever; / Nem zendül itt már hős koboz – / Nem dobban itt már hős kebel! 84 / S lantod, az oly soká remek, / Illy kézre száll-e, mint ezek?”.

Az új görög *dalnok*nak a Világos utáni helyzetben erős lehetett az allegorikus olvashatósága, ráadásul anélkül, hogy a konkrét ok (a fegyverletétel) említése és a szerzőség (ti. ha nem fordítás, hanem eredeti alkotás lenne) bármilyen veszélybe sodorhatta volna Arany Jánost. Ha ilyen allegorikus és tematikailag a múlt hősiességét magasztaló, valamint a hon szabadságtól megfosztott jelenbeli állapotát a múlttal szembeállító („Hon nem hazám, mely láncot hord –”) költeményként értelmezzük a verset, akkor a hangnemi és tematikai dilemma elsődleges oka Világos. Világos azonban éppen nem a(z örökre) hallgatás, hanem a mindenképpen szükséges költészeti lehetőségek átgondolásának kényszerét hozza magával.

2. Bús *dalnokot* vigasztaló *dalnokbú*

Az 1851-es év dalról és *dalnok*ról szóló diskurzusának keretében legfontosabbnak mondható verse *A dalnok búja*, melynek egyik megszólalója egy ókori görög *dalnok*, akinek egy végzetes vereség előtt legfőbb feladat volt „lanttal kezében, / Buzdítani a csatát”. A vers egyértelművé teszi a lantos költő feladatát (a buzdítást), majd később felvázolja, hogy milyen következményekkel jár az elvesztett ütközet a költészet szempontjából: „De ő nem is zeng. Tehetetlen / Lantját letészí csüggedetten”. A líra legfőbb hangszerének letétele mellett az utolsó két sor intertextuálisan is a *Letészem a lantot* utolsó strófájához kapcsolja a verset az élettelen fa és az ebből sarjadó virág metaforáját használva: „Késő, habár láttam virágát, / Biztatnom a kidőlt fa ágát: / Virágozzék megint”.

Ha *A dalnok búját* allegorikusan olvassuk, melyben a különböző görög csatákat a magyar szabadságharc ütközeteinek feleltetjük meg, a buzdító *dalnokokat* pedig azokkal a magyar költőkkel, akik verseikkel biztatták a magyar katonákat, akkor a korabeli kontextus tükrében a vers értelmezése a következőképpen fest: Világos után értelmetlenné vált a lantos költészetet művelő *dalnok* lelkesítő éneke.¹²

A versben azonban két megszólaló különíthető el: az első szinten lévő elbeszélő megszólítja a *dalnokot*, akinek válaszát szó szerint idézi. A vers narrátora szintén verselő, hiszen lírai formába és hangnembe önti saját és beszélgetőtársa kijelentéseit. A két narrációs szint és megszólaló különbségére az idézőjelek és a *dalnok* válaszai előtti gondolatjelek utalnak, kétszeresen is erősítve ezáltal, hogy a két szintet egyértelműen elválaszthassa az olvasó. A narrátor kérdéseket intéz a *dalnok*hoz, aki magyarázatot ad hallgatására: a csaták utáni állapotot

nevezi meg a legfőbb oknak. Az elbeszélő azonban kérdései mellett megoldást is sugall a „néma epekedésre”: „Hiszen a bú mesterkezének / Verésitől a legszebb ének, / A legszebb dal fakad”. A *dal* kategóriáját azért használhatja a narrátor, mert még nincs konkrét műfaji-hangnemi meghatározása az újonnan művelhető költészeti kifejezési módra. Másrészt pedig a dalnoknak csak így adódhat lehetősége arra, hogy a korábbi dalszerzéshez képest megpróbálja elhelyezni az új megszólalási módot. Az idézett sorban a narrátor próbálja meggyőzni a görög lantost, hogy nemcsak lehet olyan dalt írni, melynek középpontjában a bú áll, hanem az ilyen típusú líra esztétikailag magasabb értéket is képvisel más lírai beszédmódoknál. Már maga a költemény megírása ennek bizonyításaként is felfogható, hiszen az elbeszélő-versszerző éppen a dalnok bújáról szerez verset a búslakodó görög dalnok előtt (vagy pedig utólag adja vissza ebben a formában a dialógust). Vagyis a szemünk előtt keletkezik egy olyan költemény, melynek beleértett szerzője, Arany a következő pozícióban nyilatkozik a költészetről: egy olyan szerző beszél egy fiktív görög dalnokkal, aki szintén egy vesztett csata (bukott szabadságharc) után áll.

Ilyen horizontból olyan szerepanalízisnek is tekinthetjük *A dalnok búját*, mint amelyben két ellentétes költőszerep és magatartásforma közötti konfliktus tisztázását kísérli meg a beleértett szerző. Az allegorikus és az önéletrajzi olvasatok alapján egy olyan önértelmező versnek tartható, melyben egy versszerző két énje folytat egymással dialógust. Az időjelben lévő megszólalás jelzi a dalszerző (egy korábbi szerep) és a jelenbeli (a *bú mesterkezének* segítségével alkotó) költő közötti távolságot, így a megidézés egyrészt időben, másrészt a költészetről vallott felfogás tekintetében is növeli a két én közötti szakadékot. A jelenbeli én arról próbálja meggyőzni önmagát, hogy a költészetről nem kell lemondania, hanem kíséreljen meg találni a bújához megfelelő megszólalási formát.

A dalköltő szerepének tisztázása azonban már az 1849-es világsi esemény után keletkezett *A lantos* című versben is foglalkoztatja a költőt. Az elbeszélő itt egyértelműen kifejezi azt a funkciót, melyet később *A dalnok bújája* a lantos költő fő feladatáént a buzdítás szóval foglal össze: „De csak egy hang kelle, hogy kobozza / mindeniket őrzöngésbe hozza”. A két részből álló költeményben a múltbeli feladatok leltárba szedése után a jelen megjelenítésével megváltozik a versforma is, és a két idősík, valamint a két különböző verselésű rész elválasztását a sajátos jelzés (a legtöbb kiadásban három csillag) egyértelműsíti. A lantos a „most”-ban annak ellenére, hogy „függ lantja fűzfa gallyán”, nem némul el, sőt nem is hallgat, hanem „örülteket beszél” feltehetően a világsi trauma közelsége miatt.

Megszólalásmódját tekintve radikalitásában (a dalköltő-szerephez való viszonyban) a legmesszebbre menő reflexióként olvashatjuk *Az új magyar költő* című

1859-es verset. Az alcím (*Parodia*) utal arra, hogy *Az új magyar költő* az újfajta elvárásokhoz alkalmazkodni képtelen költőfigurának tart görbetükröt, aki folytatónak tartja, és verseiben tovább műveli a dalköltészethez kötődő buzdító

86 beszédmódot. A versben megjelenő nézőpont, mely egy idősebb és tapasztaltabb megszólaló tanácsait közvetíti,¹³ szintén az elbeszélői szólaméhoz hasonló véleményt fogalmaz meg: „Némuljon el ostoba versed, / Vagy zengj, de magadnak, erőtlenül”. Az „ostoba vers” ismérvei közöl az egyik legfontosabb, hogy a „haza szebb idejét” zengi. A lírai megszólalást tematikai szempontból vizsgálva úgy értelmezhetjük a figyelmeztetést, hogy a hazáról zengedező dalok már nem töltik be azt a közösségi szerepet, mint a Világos előtti időben.

Az 1849-es *A lantos* című vers felveti a lantos költészet folytathatatlan-ságának problémáját, az 1850-es *Letésem a lantot* pedig kinyilvánítja az ehhez kapcsolódó dalköltészet művelhetetlenségét, és az erről való beszéd során új megszólalásformát talál az *elegico-odá*ba. Az 1851-ben keletkezett *A dalnok bújja* című alkotás pedig megteremtí az új „mélabús” éneklés esztétikai hátterét. Az 1859-es *Az új magyar költő* néhány év távlatából már nyíltan figurázza ki a hangnemi váltásra képtelen dalköltőket.

3. A lantos költészet, a dal, az elégia és az óda előfordulása Arany értekező prózájában (*Irányok, Széptani jegyzetek*)

Az *Irányok* és a *Széptani jegyzetek* kontextusként való felhasználásánál fontos hangsúlyozni, hogy Arany értekező prózáját is egyféle megszólalási formaként, a tanulmányokat író Arany egyik szerepeként értelmezhetjük, amely nem minden esetben azonosítható a versek elbeszélőinek meglátásaival.

A *Széptani jegyzetek*ben Arany fontosnak tartja reflektálni a dal és elégia látszólagos hasonlósága ellenére a műfajok közötti legfontosabb különbségekre: „Az elégia érzelmes költemény, melyben az élet, a költői egyén örömei vagy fájdalmai tükröződnek vissza. Tárgyai tehát ugyanazok, mint a dalé, de az érzelem nem oly heves, az előadás is nyugodtabb, mérsékletesebb. Ezért nem kíván oly rövid énekelhető formát, mint a dal; ezért engedi meg, hogy a költő *reflexiókat* is szőjön belé.”¹⁴ A hangnemi különbségek kiemelése és az énekelhető forma elhagyása mutatkozik az értekező prózát író Arany számára a legfontosabb különbségnek. Mindenképpen érdemes azonban harmadik megjegyzését pársoros elemzés keretében megvizsgálnunk. Az elégiába szőtt reflexióknak tekinthetjük azokat a részeket, melyekben a költemény saját műfajiságának kérdéseit érinti. Ebből a szempontból válik érdekessé a *Letésem a lantot*ban található műfajihangnemi önreflexió, amikor is az elbeszélő „árva énekem”-ként nevezi meg költeményét. Az *új görög dalnok*ban szintén megjelenik az elbeszélő által használt hangnem (ön)elemzése a *búgás* metaforában. A *dalnok bújja* pedig önmagában egy szerepekre osztott nagy metanarráció. Arany emellett a műfaji kevertség

kérdését is említi művében: „sokszor az elégia a vége felé ódai magasságra emelkedik”.¹⁵ A műfajok, hangnemek kontaminációjának egy olyan esetét említi éppen¹⁶, amelynek művelésére saját költészetében is nagy hangsúlyt fektet, és amelynek két kiemelkedő példája a *Letésem a lantot*, illetve *Az új görög dalnok*.

A feltehetően 1861-ben megkezdett *Irányokban* Arany a „csengő-bongó dal-elemmel” szemben „az óda komoly, szilárd, fukarnyelvű, de mázsás szavakat görgető cicomátlan fenséges tartására” hívja fel a figyelmet.¹⁷ A következőképpen folytatja értekezését a dalszerzészről: „mi a dalnak e lényegtelen attributumát s vele a dal hangját átvisszük a lyra egyéb fajaira is, hol más elem, más hang, más díszítmény, más nyelv kívántatnék...”¹⁸ Emellett kifejezetten „sürgeti” a „lyrai fajok többféleségét, változatosságát”.¹⁹ Ezek után pedig két antik műfaj megszólalásmódját emeli ki azok legjellemzőbb tulajdonságival együtt: „az óda fensége, tömör, imposant szerkezete, rohanó tűzárja, komoly bölcselme” mellett „az elegia olvadó heve, mérséklett hangja, az a magát beleélés mintegy, örömeibe vagy fájdalomába...” kap itt különös hangsúlyt.²⁰ Látható, hogy Arany a klasszikus műfajokat inkább hangnem és megszólalásmód alapján osztályozta, vagyis éppen olyan szempontok szerint, amelyek mentén az Arany-lírában artikulálódnak a dallal szembeni ellenérzések.

Ha az Arany értekező prózájában megjelenő dalfogalom szigorú műfaji definíció segítségével nem is írható le pontosan, minden kockázat nélkül megállapítható, hogy Aranynek fenntartásai voltak a dallal szemben, és ezen hangoztatása mellett alternatív megszólalási formákat is felvonultatott, melyek összecsengenek a költészetében bemutatott változásokkal.

4. A *Letésem a lantot* mikroelemzése a felvázolt kontextus tükrében

A dal a fenti kontextus segítségével egy olyan beszédmódnak és tág értelemben vett műfajnak tartható, amely a szabadságharc utáni időben folytathatatlan. A *Letésem a lantot* a reformkorhoz a sajátos évszakmetaforikával (a tavasz attribútumaival) kapcsolja a dalköltészetet, amely Világos után allegorikus toposszá válik és mai viszonylatban a korszakra vonatkozó szerepének értelmezése közhely számba megy.

A narrátor személyes példamutatásával próbálja érzékeltetni, hogy levonja a történelmi fordulatból adódó konzekvenciát: lemond a dalszerzészről. Az új megszólalási módot, illetve ennek a régihez való viszonyát azonban még nem tisztázta teljesen magában: „Mert... árva énekem, mi vagy te? / Elhunyt daloknak lelke tán”. Tudja, és megnevezésével jelzi, hogy a kornak megfelelő új beszédmódot és műfajt nem tekintheti dalolásnak, ezért a semlegesnek tűnő

„énekem” kifejezést használja. Az „árva” jelző kiválóan érzékelteti a helyzetből adódó kiszolgáltatottságot, azaz hogy külső körülmények kényszerítik a váltásra (ti. az árva sem tehet arról, hogy árvaságra jutott). A kísérletező azonosítás ismerteti fel az elbeszélővel, hogy a „daloknak lelke” is csak „kiált a pusztaságba”, azaz a költőnek számolnia kell a befogadók megváltozott igényeivel is. Az elvárásrendszernek az átformalódását konstatálja a szikár helyzetértékelés: „Kit érdekelne már a dal”. A narrátor megpróbálja meghatározni az általa használt új beszédmódot, melyet „árva éneknek” nevez, így elhatárolja a daloktól saját szövegét. Ezután erőltetett és a kérdőjellel kétségessé tett azonosítással („elhunyt daloknak lelke”) kísérletet tesz a kettő viszonyának tisztázására, és ezzel a szemünk előtt íródó *elegico-odára* irányítja a figyelmet.

A fent felvázolt kontextus tükrében a „belőlem a jobb rész kihalt” úgy értelmezhető, mint egy szerepről, a dalköltő szerepéről való lemondás, amelyhez sajátos magatartásformák kapcsolódtak. A „Nem az vagyok, ki voltam egykor” egy olyan intertextusként olvasható²¹, mint amely Horatius *Ódák* című művéből származik.²² A Horatius-versben az elbeszélő már sokadszorra fordul a szerelem istennőjéhez, hogy feléledő vágyait segítsen megfékezni, és ezzel adjon új lendületet a könnyed szerelmi költészet műveléséről való lemondásának. A *Letészem a lantot* című versben – ugyanúgy, ahogy Horatiusnál – egy korábbi időszakra jellemző, a költészetben domináns tematikai irányvonalról való elszakadásra tesz kísérletet az elbeszélő.

A refrén mentén egy olyan portré körvonalazódása veszi kezdetét, melynek kontúrjait a *Kisebb költemények* darabjai tovább mélyítik. A „Hová lettél, hová levél / Oh lelkem ifjusága!” egy hirtelen állapotváltozás feletti kétségbeesést konstatál, amely összefüggésbe hozható az 1850-es években kialakuló ősz hajú, hirtelen megöregedett költő képének kialakításával. Az öregkori költő figurájának megformálása az *Évek, ti még jövendő években* veszik kezdetét, amikor arra a kérdésre próbál választ találni az elbeszélő, hogy miért is vegyülhettek haja közé ősz szálak. A vers Byrontól származó mottója azonban már le is zárja a válaszadás egyik lehetőségét:²³ nem az idő tehető felelőssé, hanem az átélt események: „Ah! Vén vagyok: tapasztalásom / Tárháza megtelt gazdagon”. A példa is érzékelteti, hogy ennek a tudatos portrénak a kialakítása, amely egy idős, de mégis alkotásra kész figurát vetít elénk, kapcsolatban áll a költészeti beszédmódban beállt változással. A fiatalkori képhez kapcsolódik a korábbi, dalszerzéshez kötődő kifejezési mód, míg az 1850-es évekbeli megöszült, vén figurához az elégikus hangnem áll a legközelebb.

5. Összegések, következtetések, kérdések

A felvázolt kontextusok több ponton erősítve egymást, de talán külön-külön is annak bizonyítékaként szolgálhatnak, hogy a *Letészem a lantot* esetében helye

van egy olyan olvasatnak, amely a versben előforduló *lant* és *dal* szavakat az Arany-szövegekben felfedezhető műfaji-hangnemi-tematikai váltással kapcsolja össze. Ha azonban megkíséreljük a fent felvázolt megállapításokat a szakirodalom néhány, az 1850-es évek költészetével foglalkozó tanulmányára rávetíteni, újabb termékeny kérdések vehetők fel.

89

Lehetséges Arany esetében úgy megközelíteni a „líraelleneséget”²⁴, mint amely nem a műnemet egészében véve utasítja el, hanem kizárólag annak a dalköltészethez kapcsolódó részét? Lehetséges, hogy Aranynak nem kizárólag a Petőfi-epigonizmus miatt voltak kifogásai a dallal szemben? Lehetséges-e magasabb szinten differenciálni és általánosítani a korszak lírájának teoretikusai által hangoztatott, a lírával szembeni ellenérzéseket?

A dolgozat segíthet elkülöníteni a Világos után az irodalmi helyzet változására adott válaszreakciókat, amelyről Tarjáni Eszter a következőképpen beszél: „mivel a korábbi versírási gyakorlat megtorpant, a téma és a megszólalásmód az újabb lehetőségeket kereste”.²⁵ A *Letészem a lantot* című vers születése utáni időszak az ilyen lírai beszédmódok keresésének legaktívabb időszaka mind az Arany-életműben, mind a korszak más alkotóinál.

Új Forrás 2012/1 – Boldog Zoltán: A dalköltő elhallgatása
Arany János *Letészem a lantot* című versének kontextuális újraolvasása

¹ Erdélyi János: *Arany János Kisebb költeményei, Válogatott művei*, Bp., Szépirodalmi Könyvkiadó, 1961, 348.

² Dr. Mohácsy Károly: *Irodalom II.*, Bp., Krónika Nova, 1999, 275.

³ Ld. Hermann István: *Arany János esztétikája*, Bp., Kossuth Kiadó, 1956, 107.; Keresztury Dezső: „*S mi vagyok én...*”, *Arany János 1817–1856*, Bp., Szépirodalmi Könyvkiadó, 1967 (Továbbiakban: Keresztury 1967.), 280.; Korompay János: *A kompozíció harmóniateremtő szerepe az elegico-ódában (Letészem a lantot)*, In: *Az el nem ért bizonyosság, Elemzések Arany lírájának első szakaszából*, Szerkesztette: Németh G. Béla. Bp., Akadémiai Kiadó, 1972 (Továbbiakban: Korompay 1972.), 67.

⁴ Ennek egyik meghatározó példája a *Letészem a lantot* születésének évében Garay Jánoshoz írt levele. *Arany János Összes Művei XV. kötet, Levelezés I., Arany János levelezése (1828–51)*, Szerkeszti: Keresztury Dezső, Bp., Akadémiai Kiadó, 1975, (Továbbiakban: AJÖM XV.) 303.

⁵ Arany itt a minőségi és mennyiségi visszaesésre egyaránt utal. A levél korábban azt részletezi, hogy a „mezítlábas kamaszok” mellett több, régen neves költőnek is újra meg kellene szólalnia.

⁶ AJÖM XV. 303.

⁷ Falus Róbert: *Az antik világ irodalmi*, Bp., Gondolat, 1976, 95.

⁸ *Az ókori görög irodalom (Vázlatos áttekintés)*. Szerkesztette: Kapitánffy István, Szepessy Tibor, Bp., Nemzeti Tankönyvkiadó, 1944, 40–41.

⁹ Erről ld. az 1845. december 4-én Szilágyi Istvánnak írt levelét. AJÖM XV., 23–24.

¹⁰ Arany szintén ön maga határozza meg így *Az új görög dalnok* műfaját. AJÖM XV., 23–24.

¹¹ A korábbi hősökre utal.

¹² A szabadságharc előtti lelkesítő dalköltészet egyik meghatározó példája Arany költészetében a *Nemzetőr-dal*, illetve *A betyár*.¹³ Ezt bizonyítja, hogy „gyermekemnek” nevezi a megfeddett költőt.

¹⁴ *Arany János Összes Művei X. kötet, Prózai művek 1., Eredeti szépprózai művek, Szépprózai fordítások, Kisebb cikkek, Tanulmányok, Iskolai jegyzetek*, Szerkeszti: Keresztury Dezső, Bp., Akadémiai Kiadó, 1962, (Továbbiakban: AJÖM X.), 557.

¹⁵ AJÖM X., 558.

¹⁶ Az ennek a követelménynek teljes mértékben eleget tevő elegico-odára gondolok.

¹⁷ *Arany János Összes Művei XI. kötet, Prózai művek 2. 1860–1882*, Szerkeszti: Keresztury Dezső, Bp, Akadémiai Kiadó, 1968, (Továbbiakban: AJÖM XI.), 161.

¹⁸ AJÖM XI., 162.

¹⁹ AJÖM XI., 163.

²⁰ AJÖM XI., 163.

90

²¹ „Vénus, te, kit már rég’ feledtem, / Új harcra készitetsz újra engem? / Oh kérve-kérlek, könyörülj! / Nem az vagyok már, aki voltam, / Mikor hódolvaudvaroltam / Jó Cínara trónja körül.” *Horatius költeményei, Ódák és epodoszok*, Fordította: Csengery János, Szerkesztette, a jegyzeteket és az utószót írta: Bálint István János, Bp., Seneca Kiadó, 1997, 153.

²² Ennek filológiai bizonyításáról részletesen: Tolnai Vilmos: *Arany János: Letésem a lantot c. verséhez, It 1917.*, 167.

²³ „My hair is gray, but not with years.” (A hajam szürke, de nem az évek miatt.)

²⁴ A kifejezést Szajbély Mihály honosította meg az 1849 utáni költészetre vonatkozóan. Szajbély Mihály: *Az 1849 utáni „liraellenesség” érvei és forrásai*, In: *Forradalom után – kiegyezés előtt*, Szerk. Németh G. Béla, Bp., Gondolat, 1988, 58–79.

²⁵ Tarjáni Eszter: *Irodalmi viaskodások, Arany János és az 1850-es évek költői csoportosulásai, ItK 2004/3*, 293.

